

KVALITATIVNA ANALIZA ŠTUDENTSKIH DRUŽINSKIH POROČIL QUALITATIVE ANALYSIS OF FAMILY REPORTS PREPARED BY STUDENTS

Janez Rifel¹

Prispelo: 6. 12. 2004 - Sprejeto: 23. 2. 2005

Izvirni znanstveni članek
UDK 614.2

Izveleček

Izhodišča: Družina ima v družinski medicini osrednje mesto, vendar je v medicinski literaturi malo prispevkov, ki govorijo o poučevanju o družinah.

Metode: V prispevku je predstavljena pilotska kvalitativna analiza 10 družinskih poročil, ki so jih pripravili študentje medicine med poukom na katedri za družinsko medicino v Ljubljani.

Rezultati: Analiza je pokazala najpogostejše koncepte, ki jih študentje opisujejo v družinah.

Zaključki: Opisani koncepti so prisotni v literaturi o družinah na področjih sociologije in psihologije. Študentje potrebujejo natančnejša navodila za boljši opis družin.

Ključne besede: družinska medicina, študenti, kvalitativna analiza

Original scientific article
UDC 614.2

Abstract

Background: Family holds a central place in family medicine, yet data on family education programmes found in the available medical literature are sparse.

Methods: This paper presents a qualitative pilot analysis of ten family reports drawn up by medical students following the undergraduate course at the Department of Family Medicine, Ljubljana.

Results: The results showed the most frequent concepts described in family profiles.

Conclusions: These concepts are present in the sociological and psychological literature addressing family issues. More detailed instructions will be needed to improve the quality of family reports.

Key words: family practice, students, qualitative research

1 Uvod

Pouk družinske medicine se vedno bolj uveljavlja kot pomemben del študija medicine na medicinskih fakultetah. Študentje se v okviru družinske medicine učijo komunikacijskih tehnik, spoznavajo zakonitosti primarnega zdravstvenega sistema, naučijo se odkrivati in reševati najpogostejše zdravstvene težave populacije.

Družinska medicina razvija odnos, ki je usmerjen na posameznika, njegovo družino in skupnost (1). Družina

ima v družinski medicini osrednje mesto. Vendar je v medicinski literaturi malo prispevkov, ki govorijo o specifičnem problemu poučevanja o družinah.

V tem prispevku predstavljamo rezultate pilotske kvalitativne raziskave družinskih poročil, ki so jih v okviru pouka iz družinske medicine na medicinski fakulteti v Ljubljani pripravili študentje medicine.

S pilotsko raziskavo na majhnem vzorcu družinskih poročil smo poskušali odkriti najpogostejše teme, ki jih študentje opazijo v družinah, predvsem na področju medsebojnih odnosov v družini. Opisane teme smo

¹Medicinska fakulteta, Katedra za družinsko medicino, Poljanski nasip 58, 1000 Ljubljana
Kontaktni naslov: janez.rifel@mf.uni-lj.si

primerjali z zbranim znanjem o družinah na področjih sociologije, socialnega dela in psihologije.

1.1 Deset let izkušenj s poukom o družini na katedri za družinsko medicino medicinske fakultete v Ljubljani

Pouk družinske medicine na medicinski fakulteti v Ljubljani sestavljajo predavanja, seminarji in delo v skupinah na katedri ter praktično delo v ambulanti družinske medicine. Med sedemtedenskimi vajami študent pripravi poročilo o družini, ki jo je vsaj dvakrat obiskal. Poročilo o družini sestavljajo trije deli: družinsko drevo oziroma družinogram, družinski profil in družinski problemski seznam.

V družinogramu so v shemi prikazani vsi družinski člani, njihova starost, spol, poroke, ločitve in najpomembnejši odnosi med njimi. Zapisani so njihovi najpomembnejši zdravstveni problemi oziroma dejavniki tveganja in vzrok smrti pri umrlih.

Družinski profil opiše tip družine, stopnjo družinskega ciklusa, vrednosti družinskega APGAR-ja (Adaptation, Partnership, Growth, Affection, Resolution), opis medsebojnih odnosov, določitev dominantnega družinskega člana, družinsko vlogo posameznega družinskega člana, reakcije družine na bolezen, etnično in kulturno ozadje, družinsko anamnezo, preživljanje prostega časa in rekreacijo, opis družinskega okolja: opis doma, higienskih razmer, urejenosti, ekonomsko stanje družine in odnos do zdravja ter zdravstvene službe: stopnjo samozdravljenja ter skrb za zdrav način življenja.

Družinska problemska lista vsebuje seznam zdravstvenih problemov vsakega družinskega člana v zadnjih treh letih. Pri vsakem problemu se opišejo že izvedeni medicinski ukrepi in načrti za prihodnost. Poročilo o družini zajema vsaj tri generacije, vendar ni nujno, da vse tri generacije živijo skupaj. Študent se s pomočjo poročila o družini podrobneje spozna z družino in njenim delovanjem in pri tem odkriva, kako delovanje družine vpliva na nastanek bolezni in obratno.

1.2 Definicija družine

Družino bolj kot število njenih članov opredeljujejo odnosi, ki vladajo med njenimi člani. V družinski medicini je družina posebna družbena skupina, ki temelji na skupnih kulturnih, socialnih, čustvenih, spolnih, vedenjskih in materialnih interesih. Družina tvori zaključen vrednostni sistem, pri katerem njeni člani zadovoljujejo svoje potrebe po opori, samostojnosti, urejenosti, razvoju in sporazumevanju. Družinski zdravnik na družinski način obravnava skupino ljudi,

katere člani se sami opredelijo, da so družina, oziroma živijo v tesnejši skupnosti, ki spominja nanjo. Ta zelo široka definicija je lahko občasno sporna, vendar je s praktičnega stališča še najbolj ustrezna (2).

Tradicionalna nuklearna družina (poročena mati in oče z otroki) v sedanosti ne prevladuje. Obstaja zelo širok spekter alternativnih družin: razširjene družine, enostarševske družine, družine homoseksualnih partnerjev, ustvarjene družine in druge. Zaradi pomanjkanja raziskav, kako ti različni tipi družin vplivajo na posameznikovo rast in razvoj v celotnem življenju, mora biti zdravnik prilagodljiv in odprt, ko se pri delu sreča z različnimi oblikami družine (3). Na prvi pogled preprost koncept družine je v resnici izredno zapleten. Na razumevanje družine zelo vplivajo osebne in družbene vrednote (4).

2 Metode

Pregledali smo približno 300 družinskih poročil, ki so jih študentje medicine oddali na katedri za družinsko medicino v zadnjih 5 letih. Odločili smo se, da v pilotsko študijo vključimo 10 poročil, ki so bila po dolžini najboljše. Podatke smo izbirali in analizirali v skladu z načeli »na podatkih temelječe teorije« (grounded theory) s pomočjo konstantne in teoretične komparativne analize (5).

Koncepti so osnovni gradbeni elementi teorije. Kategorije so glavne ideje, ki se pojavljajo v podatkih in so lahko koncepti sami ali vsebuje en koncept več različnih kategorij. Vsaka kategorija ima lastnosti in razsežnosti. Lastnosti opredeljujejo in določajo kategorijo, razsežnosti določajo razpon, v katerem se raztezajo kategorije (5).

Vsako poročilo je Janez Rifel prebral vrstico za vrstico, izpostavil glavne koncepte in kategorije. Koncepte in kategorije smo primerjali med posameznimi poročili in znanimi koncepti v objavljeni literaturi (2, 3).

Med analizo se je pojavilo veliko različnih konceptov in kategorij. Posvetili smo se trem konceptom, ki so se pojavili v vseh poročilih. Ti trije koncepti so osrednje mesto žensk v družini, odnosi v družini in dominantnost.

3 Rezultati

Večina družinskih poročil je napisana v enem od dveh načinov. Prvi način je strukturiran; študenti se pri pisanju poročila zelo skrbno držijo navodil in opisujejo področje za področjem tako, kot so predlagana v navodilih in našeta v uvodu prispevka. Drugi način zapisa

družinskega poročila je nestrukturiran; študenti opisujejo družino v obliki pripovedi, kjer se posamezni elementi družinskega poročila prepletajo med seboj.

Izbrana poročila so obsegala od 3 do 5 strani besedila in grafičen prikaz družinskega drevesa oziroma genograma. Genogrami so se med različnimi družinskimi poročili zelo razlikovali. Nekateri genogrami so obsegali le dve generaciji in prikazovali le sorodstvena razmerja in datume rojstev, nekateri pa so obsegali štiri generacije in bili pripravljene v skladu z navodili. Družinski profili so se med seboj razlikovali po dolžini in izčrpnosti. Problemski sezname so bili pri večini poročil dobro in izčrpno predstavljeni.

3.1 Koncepti in kategorije v slovenskih družinah

Med analizo so se izkristalizirali trije glavni koncepti, ki se med seboj ne izključujejo, tako da so podatki, ki podpirajo en koncept, lahko pomembni tudi za drug koncept. Ti trije koncepti so: osrednje mesto ženske v družini, odnosi v družini in dominantna oseba. Koncept osrednje mesto ženske v družini vsebuje dve kategoriji: babica in pol ter mati, ki podpira tri vogale pri hiši. Koncept odnosi v družini vsebuje dve kategoriji: pasivni in aktivni odnosi. (Tabela 1)

Koncepta medsebojni odnosi in dominantna oseba sta navedena že v navodilih za pripravo družinskega profila. Poimenovanje koncepta osrednjega mesta ženske v družini in kategoriji pasivnih in aktivnih odnosov je izoblikoval raziskovalec. Poimenovanja kategorij babice in pol ter matere, ki podpira tri vogale pri hiši, je raziskovalec dobesedno vzel iz podatkov. Poimenovani koncepti in kategorije v tem prispevku predstavljajo najpogosteje obravnavane teme v majhnem vzorcu družinskih poročil in ne predstavljajo zaokrožene celote, ki bi pojasnjevala dogajanje v družini.

3.1.1 Osrednje mesto žensk v družini

Pri analizi vsakega družinskega poročila smo pri poimenovanju družinskih članov vzeli za osnovo jedro družino tj. oče, mati, hčerke in sinovi. Vse ostale sorodnike smo poimenovali glede na sorodstveno razmerje do otrok; babica, dedek, teta, stric, pradedek, prababica. Ženske v družini so torej hčerke, matere, tete, babice, prababice in druge sorodnice. V prispevku so vse osebe označene le na en način. Čeprav je babica v odnosu do svoje hčerke mati, ni nikoli tako poimenovana, ampak dosledno le z oznako babica. Oče, mati in otroci tvorijo osnovno družino.

Med analizo sta se izoblikovala dva zanimiva koncepta: babice in pol ter matere, ki podpira tri vogale pri hiši.

3.1.1.1 Babica in pol

V prvih desetih družinskih poročilih je v vsaki družini prisotna vsaj ena babica. Vse babice lahko razdelimo v tri kategorije: babice in pol, grozne babice in neizstopajoče babice.

Babice, ki so si prislužile oznako babice in pol, ostali družinski člani opisujejo v presežnikih in večinoma s pozitivnimi lastnostmi. Babice in pol kuhajo, pospravljajo, pazijo na otroke, urejajo vrt.

Poročilo številka 1. Babica pogosto prihaja na obisk za več mesecev in družini pomaga pri vsakodnevnih opravilih; rada kuha in dela na vrtu, ki je zato vedno zelo lepo urejen. V družino prinaša tudi toplino, pozitivno razpoloženje in ljubezen. Pravijo ji babica in pol, saj se zelo inteligentno loti tudi vseh opravil v hiši.

Poročilo številka 5. Z babico Marico so vsi zadovoljni in so ji hvaležni, da ustvarja dom. Tudi ona se čuti sprejeto in nenadomestljivo v vlogi skrbnice družine.

Poročilo številka 9. Je gospa polna energije, pridna gospodinja, rada pripravlja različne jedi in z njimi razvaja goste, ki jih pri njih nikoli ne manjka, kadar nima težav z vrtoglavico pa obdeluje tudi manjši vrt.

Babice in pol so zelo prilagodljive osebe in poskušajo čim hitreje in najbolje ustreči željam ostalih družinskih članov. Prizadevajo si, da je družina povezana, da se zbira pri skupnih kosilih in da vsaj navzven vsi delujejo zadovoljni in urejeni. Nekatere babice živijo v skupnih gospodinjstvih z osnovno družino, nekatere živijo v neposredni bližini, nekatere pa živijo daleč stran.

Druga kategorija babic so grozne babice. Te babice niso popolno nasprotje babic in pol, ampak jih določata predvsem dve stvari: prekinitev stikov in/ali dolgotrajni spori med groznimi babicami in ostalimi družinskimi člani.

Poročilo številka 1. Grozila je (babica), da se bo obesila in nikoli ni našla nobene tolažilne in pozitivne besede za prizadeto družino, večkrat je s svojim obnašanjem dosegla, da se je cela družina pri njej na obisku zjokala zaradi čustvenega izsiljevanja, tako da so pred štirimi leti prekinili stike. Od takrat nikoli noben ni poskusil vzpostaviti stika.

Poročilo številka 2. Z mamo sta bila (oče in babica) v zelo slabih odnosih sprta. Po Marjanovem mnenju je bila socialni problem, neodgovorna do otrok in družine. Zameril ji je pretirano skrb za moške in premajhno za lastne otroke. Družina je bila socialno in finančno zelo slabo situirana; Marjan je pri šestnajstih odšel živeti v Domžale k stricu (materinem bratu), kjer je obiskoval poklicno šolo in se zgodaj zaposlil.

Pogosto se prepri vrtijo okrog dedovanja in lastništva zemljišč in stavb. Dve od treh groznih babic sta živeli v

zakonu z alkoholikom. Vse grozne babice živijo drugje kot osnovna družina.

Tretja skupina babic so neizstopajoče babice. Neizstopajoče babice ne živijo v skupnem gospodinjstvu z osnovno družino, so pa z njimi v dobrih odnosih. Medsebojno se obiskujejo in si drug drugemu niso v breme. Neizstopajoče babice samostojno skrbijo zase ali pa potrebujejo pomoč.

Poročilo številka 7. Babica Elizabeta je pri 82 letih še vedno zelo vitalna in sama skrbi zase. Vsako jutro gre po nakupih na ljubljansko tržnico in nato s prijateljicami na čaj. Ob četrtkih obiskuje tečaj slikanja na steklo, ima pa tudi abonma za opero in gledališče. Zelo se razveseli vsakega obiska, še posebej Petre in Borisa (otroka). Petra študira farmacijo v Ljubljani in tako pogosto obiše svoje babico.

Poročilo številka 8. Pavla in Jože (babica in ded) se dobro razumeta in si pri premagovanju vsakodnevnih težav, ki izvirajo iz njunih boleznih in starosti, rada pomagata. Tudi s hčerjo in njeno družino se o težavah lahko odkrito pogovarjata. »Ta mladi« jima tudi pomagajo (vsak dan jima prinesejo kosilo, gredo v trgovino, pokosijo travo, pospravijo po hiši, ju peljejo k zdravniku...). Vseeno pa sta pogosto sama. Tedaj razmišljata predvsem o svojih boleznih in težavah. Zato sta velikokrat potrta in črnogleda.

3.1.1.2 Mati, ki drži tri vogale pri hiši

V vseh desetih družinskih poročilih so opisane tudi matere. Večinoma so matere opisane kot osrednje osebe v družinah, pogosto so matere tudi dominantne osebe. Mati, ki podpira tri vogale pri hiši, skrbi za dobre medsebojne odnose v družini in za telesni in duhovni blagor družinskih članov. V vseh družinah, kjer mati podpira tri vogale, razen v eni, je bil prisoten tudi oče. Poročilo številka 2. Mati Ana se zaveda, da podpira »tri vogale« v družini. Mnogokrat je blažilec v sporih med možem in hčerjo. Na moža je zelo navezana, sprejema ga kljub muhavosti. Četudi bi si želela, da gresta večkrat v gledališče ali na potovanje, je najbolj zadovoljna, da sta lahko skupaj. Enkrat na teden obiše stare starše, ki so potrebni pozornosti in oskrbe, vsak večer pa se slišijo po telefonu.

Poročilo številka 6. Iz odgovorov na vprašalnik družinski APGAR 2 je razvidno, da se vsi člani najbolj zanašajo na Bernardo (mater), tako glede pomoči kot glede drugih težav in skrbi. Bernarda je nekakšno jedro družine, čeprav ni izredno dominantnega značaja, je pa zaenkrat najbolj izobražena v družini. Z možem se sicer včasih prepirata zaradi njegovega manjvrednostnega občutka glede financ, čeprav mu Bernarda pri tem prav ničesar ne očita in ga sprejema takega, kot je.

V dveh poročilih so bile matere predstavljene drugače. Ne podpirajo treh vogalov hiše oziroma tej nalogi niso kos. V eni družini očeta ni več, v drugi pa je še, vendar v tej družini vlada nevzdržno stanje v zakonu.

Poročilo številka 4. Velik problem pa svojcem predstavlja njeno (materino) psihično zdravje. Kot otrok je bila čustveno zapostavljena, saj sta starša imela raje brata, ki bi naj kasneje podedoval kmetijo, pri 16 je morala v službo in del zaslužka dati staršem. Oče je bil alkoholik. Tudi ko se je po poroki odselila v mesto, je morala skrbeti zanje. S polsestrami je prišlo do spora glede dediščine. Spor je na sodišču izgubila. V tistem času je šlo podjetje, v katerem je bila zaposlena, v stečaj. Pol leta je bila »na čakanju«, takrat je mamo zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja negovala pri sebi doma, nato pa se je zaposlila v zasebnem podjetju z neurejenimi delovnimi razmerami. Na vse te težave se je odzivala z zapiranjem vase, odlašanjem reševanja težav, s prikrievanjem težav in nezaupanja svojemu možu in hčerkam, ki pa so bili vedno pripravljeni pomagati, če bi le vedeli, kako. Njena samozavest in samopodoba sta na dnu.

...

Aničina psihična nestabilnost pa je vsem v veliko breme, saj pri tem trpi zakon, gospodinjstvo in dobro počutje vseh v družini.

...

Na balkonu in v kleti se nabira stara šara, v omarah je polno starih oblek, ki jih Anica (mati) noče vreči stran. Potrebno bi bilo prenoviti kopalnico: zamenjati ploščice in cevi, prepleskati stene, zamenjati pode, kupiti novo kuhinjo in sedežno garnituro, znebiti se stare šare. Razen hčerke nihče ne skrbi dovolj za čistočo v kuhinji in kopalnici, stanovanje očistijo le takrat, ko je hčerka čez vikend doma, se pravi 2-krat mesečno. Smeti ne odnašajo iz hiše sproti, ampak takrat, ko se nabereta vsaj dve vreči.

Poročilo številka 5. 49-letna gospa Metka (mati) velik del dneva namenja službenim obveznostim (po poklicu je tekstilni tehnik, dela kot tehnični vodja v tekstilni tovarni) in se vrača domov vsakodnevno okrog 17h. Otrokoma se zdi, da je premalo doma, zato sta se navezala na babico Marico.

...

Pred leti si je gospa Metka našla novega partnerja Egidija, ki med tednom prihaja k njej, ona pa gre med vikendi k njemu na Dolenjsko. Z Egidijem in svojo mamo Marico ima zgrajene najmočnejše vezi. Do svojih dveh otrok se je oddaljila in ju je »prepustila« v oskrbo svoji mami.

3.1.2 Odnosi v družini

Predstavitve medsebojnih odnosov v družini je najbolj izčrpen del poročil. Poročila obravnavajo tri generacije ali več, tako da se hitro nabere veliko različnih družinskih članov, ki sodelujejo v najrazličnejših odnosih. V splošnem pa se lahko velika večina medsebojnih odnosov razdeli v dve skupini: odnosi v katerih prevladuje pasivnost, vdanost v usodo, obup, in odnosi, v katerih se težave aktivno rešujejo, ljudje se spopadajo z izzivi in imajo upanje na spremembe.

3.1.2.1 Pasivni odnosi

V družinah, kjer prevladuje pasivnost v odnosih, vlada vdanost v usodo in mnenje, da se stvari ne morejo spremeniti. Lahko se pojavlja želja po spremembah in rešitvi težav, vendar so rešitve pretežke in ljudje kot v nekakšnem krču čakajo, da bo čas pozdravil rane. Poročilo številka 1. Najresnejši in najbolj žalosten dogodek v življenju te družine je bila nenadna smrt očeta in moža pred 8 leti.

...

Živo se spominja, da jo je jutro po smrti najmlajša hčerka videla jokati in jo je začela tolažiti, naj nikar ne joka, saj so tri in da bodo že kako. Nikoli več ni jokala pred hčerkama in že čez 2 dni je šla v službo.

Pri tem si je veliko pomagala z avtosugestijo, predvsem pa z umikom v delo, torej z begom pred stvarnostjo. Spominja se, da so ji bila najtežja jutra, saj se je pogosto zbudila že ob štirih zjutraj. Takrat je bila prisiljena razmišljati o smrti, osamljenosti, bolečini, saj se tako zgodaj ni mogla z ničimer zamotiti in beg pred stvarnostjo ni bil mogoč. O bolečini in drugih občutjih si še nekaj let ni upala spregovoriti s hčerkama. O tem se je pogovarjala le z eno prijateljico.

Poročilo številka 4. Na kritike, pripombe svojcev ali omenjanje problemov zato, da bi jih skupaj rešili, se odzove z besedami: Saj vem, da sem vsega jaz kriva, ničesar ne znam storiti prav ... namesto, da bi ugotovila, kaj lahko spremeni na bolje. Zaradi tega zelo trpi zakon. Hčeri sta že razmišljali, da bi ji svetovali obisk pri psihiatru, a ne vesta, kako bi se na to odzvala.

3.1.2.2 Aktivni odnosi

V družinah, v katerih vladajo aktivni odnosi, poznajo najrazličnejše težave, ki jih sproti rešujejo ali ugotavljajo, da sploh nimajo večjih problemov in težav. Značilna je živahna komunikacija med družinskimi člani. Ljudje se pogovarjajo, obiskujejo, izmenjujejo mnenja. Prihaja do preprirov, vendar se imajo kljub temu ljudje med sabo radi in se ne sovražijo.

Poročilo številka 3. Prababica Slavka poskrbi, da se vsi družinski člani enkrat dnevno zberejo. To je pri skupnem kosilu. Po kosilu še posedijo in skupaj rešujejo posamezne probleme.

Poročilo številka 9. Z možem Ivom se dobro razumeta. Oba sta družabna človeka in zato pogosto pogrešata Ljubljano in družabno življenje v mestu. Zelo rada imata svojega otroka. Andrejka zaradi svojih novejših, a drugačnih pogledov na svet pogosto prihaja v konflikt s svojimi starši. Ti so bili na začetku presrečni, da prihaja mlada družina živeti pod njihovo streho, sedaj pa se sorodnikom in znancem pogosto pritožujeta zaradi svobodnih nazorov družine. Kljub vsemu jo imata še vedno zelo rada in vsem skupaj pomagata po vseh svojih močeh.

3.1.3 Dominantna oseba

V navodilih za pripravo družinskega poročila se izrecno zahteva, da je potrebno navesti, kdo predstavlja dominantnega družinskega člana. V navodilih ni dodatnih pojasnil, po kakšnih merilih naj študenti določijo dominantno osebo. V nekaterih poročilih je poleg oznake dominantne osebe opisana tudi kratka razlaga, v čem ta oseba prevladuje v družini. V drugih poročilih je navedeno le ime dominantne osebe. O njenih lastnostih lahko nekaj več razberemo iz drugih delov poročila.

Dominantna oseba je središče družine in avtoriteta v družini. Sprejema najpomembnejše odločitve, ki vplivajo na družino. Običajno skrbi za finance, plačuje račune, običajno tudi v družini največ zasluži. Dominantna oseba določa način vzgoje otrok.

V dveh poročilih dominantna oseba ni določena in tudi iz ostalega besedila ni mogoče natančno ugotoviti, kdo prevladuje v družini.

3.1.3.1 Ni dominance

V enem poročilu je izrecno navedeno, da je dominantno vlogo imel v preteklosti oče. To vlogo je postopno izgubljal in sedaj v družini ni več dominantne osebe. To vlogo poskuša prevzeti hčerka, vendar je nihče ne poslušajo, ker so vsi obremenjeni s svojimi problemi in niso pripravljeni spremeniti načina življenja. Hčerka kljub svojemu prizadevanju ne zmore uveljaviti svoje avtoritete pri ostalih družinskih članih.

3.1.3.2 Kodominiranje

V dveh poročilih ni izrazito dominantnega družinskega člana, ampak vlada nekakšno kodominiranje med zakoncema ali med materjo in hčerkama.

Zakonca delujeta kot eno oziroma mati se povsem prilagaja očetu, hkrati je oče močno navezan na mater. Hči meni, da mati dominira, a bi iskreno rada to vlogo prepustila očetu. Oče izhaja iz tradicionalnega okolja, vendar sta se njegova starša zgodaj ločila, tako da ni imel pravega zgleda. Želi biti avtoritativen, vendar mu to ne uspe.

V drugem primeru so mati in hčerki zgodaj ostale brez očeta, zato je bila mati prisiljena prevzeti dominantno vlogo v družini. Kasneje, ko sta hčerki odrasli, sta začeli aktivno sodelovati pri vseh odločitvah. Mati sedaj vedno upošteva hčerkini mnenji.

3.1.3.3 Dominiranje

V petih poročilih so navedene dominantne osebe: enkrat babica, enkrat ded in trikrat mati. V družini, kjer je dominantna oseba babica, ima mati partnerja. Oče je umrl, v drugih družinah je prisoten tudi oče. Očetje so v teh družinah, kjer dominirajo druge osebe, slabše izobraženi in/ali manj zaslužijo ter ne skrbijo za finance in plačevanje računov.

V družini, kjer je dominanten ded, z njim za dominantno mesto v družini tekmuje mati. V vseh drugih družinah je dominantno mesto zacementirano in ni tekmovanja za to mesto med različnimi osebami.

Tabela 1. *Koncepti in kategorije v 10 študentskih družinskih poročilih.*

Table 1. *Concepts and categories in ten student family reports.*

Številka poročila / report number	Osrednja vloga ženske / central role of the woman	Odnosi v družini / relationships in the family	Dominantnost / dominance
1.	babica in pol / grandmother and a half grozna babica / dreadful grandmother mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	Pasivni odnosi / passive relationships	dominantna mati / dominant mother
2.	grozna babica / dreadful grandmother neizstopajoča babica / unnoticeable grandmother mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	kodominanca / codominance
3.	babica in pol / grandmother and a half mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	dominanten ded / dominant grandfather
4.	neizstopajoča babica / unnoticeable grandmother mati ne podpira treh vogalov / mother does not support three corners of the house	pasivni odnosi / passive relationships	ni dominance / no dominance
5.	babica in pol / grandmother and a half mati ne podpira treh vogalov / mother does not support three corners of the house	pasivni odnosi / passive relationships	dominantna babica / dominant grandmother
6.	babica in pol / grandmother and a half mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	dominantna mati / dominant mother
7.	neizstopajoča babica / unnoticeable grandmother mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	dominantna mati / dominant mother
8.	neizstopajoča babica / unnoticeable grandmother mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	ni jasne dominance / dominance not clear
9.	babica in pol / grandmother and a half mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	aktivni odnosi / active relationships	ni jasne dominance / dominance not clear
10.	babica in pol / grandmother and a half grozna babica / dreadful grandmother mati podpira tri vogale / mother supports three corners of the house	pasivni odnosi / passive relationships	dominantna mati / dominant mother

4 Razprava

V desetletni zgodovini naše katedre za družinsko medicino ni nihče znanstveno analiziral vsebine študentskih poročil. Poročila so ocenjevali mentorji in asistenti na katedri. Zadovoljivo pripravljeno poročilo je bilo pogoj za pristop k izpitu. V desetih letih se je v omarah katedre nabral kar lep kupček poročil.

Glavni namen analize študentskih družinskih poročil je bil poseči v ta kup podatkov in na majhnem vzorcu ugotoviti, kaj študentje opazijo in opišejo v družinah. Drugi namen je bil ovrednotenje študentskih ugotovitev v luči sodobnega znanja in teorij o družinah.

Analiza študentskih družinskih poročil ima kar nekaj omejitev in šibkih točk. Kvalitativna analiza poročil je sekundarna analiza; študentska poročila so že sama po sebi nekakšna analiza družin, ki jih opisujejo. Tako nismo neposredno analizirali dogajanja v družinah, ampak mnenja, opažanja in zaključke študentov. Pri interpretaciji rezultatov je treba upoštevati to dejstvo. Deset družinskih poročil je bolj ali manj dobro pripravilo deset različnih študentov, ki podatkov niso zbirali z mislijo na kasnejšo kvalitativno analizo. Izmed velike množice števila družinskih poročil smo izbrali 10 poročil, ki so pri hitrem pregledu in površnem branju izgledali najbolj izčrpni. Kljub temu, da smo izbrali po ad-hoc postavljenih merilih najboljša poročila, se je kasneje za večino poročil izkazalo, da so nepopolna, na nekaterih mestih banalna in nekakovostna.

Družinska poročila prikazujejo trenutno stanje v družini. Dotaknejo se tudi zdravstvenih težav v preteklosti, vzrokov zanje in posledic. Vseeno v pretežni meri prikazujejo presek življenja določene družine v določenem trenutku.

4.1 Osrednje mesto žensk v družini

V družinskih poročilih osrednje mesto zasedajo ženske. V vseh poročilih so prisotne matere in vsaj ena babica. Očetje in dedje so zaradi smrti in ločitev manj prisotni; po en ded je omenjen v polovici poročil, v drugi polovici poročil ni dedov, očetje so opisani v vseh poročilih, razen v dveh. Osrednje mesto žensk se še jasneje pokaže pri konceptu dominantnosti, saj v večini poročil, kjer je bila opisana dominantna oseba, dominirajo ženske. Izoblikovale so se kategorije treh različnih vrst babic (babica in pol, grozna babica in neizstopajoča babica) in kategorija zmožnosti mater, da podpirajo tri vogale v družini. Oznaki za kategoriji babice in pol in zmožnost mater, da podpirajo tri vogale v družini, sta vzeti neposredno iz podatkov, v dveh poročilih sta bili uporabljeni natanko ti dve oznaki za ustrezajoči

kategoriji. Oznaki grozna in neizstopajoča babica je oblikoval raziskovalec na podlagi vseh poročil, ki so opisovali babice.

Dve okoliščini bi lahko vplivali na trditev, da imajo ženske osrednje mesto v družini. Prva okoliščina je pogoj, ki so ga morali študentje spoštovati pri izbiri družin in sicer, da morajo opisati družino z vsaj tremi generacijami. To pomeni, da so morali opisovati družine, ki so imele živega vsaj še enega predstavnika starih staršev. V opisanih družinah so bile izmed starih staršev večkrat še žive babice kot pa dedje. Drugi možni vpliv je tradicionalna vloga žensk, ki skrbijo za dom, vzgajajo otroke in so običajno prve in glavne oskrbovalke bolnega in ostarelega družinskega člana (6). Ženske so tudi pogostejše osebe v družinah, ki poskrbijo za zdravstvene težave in komunicirajo z zdravstvenimi delavci.

Kljub tem možnim vplivom je bilo v poročilih zaslediti pomanjkanje očetovskih figur, ki niso bile posledica le neprisotnosti moških zaradi smrti ali obnašanja v skladu s tradicionalno moško vlogo. Študentje so opisovali različne razloge za neprisotnost moških: ločitve, spori, alkoholizem, brezposelnost. Ta opažanja se ujemajo s pomanjkanjem očetovskih figur in majhni vrednosti očetovstva v sodobni družbi. Največji težavi, ki odganjata očete iz družin, sta ločitve in nizki dohodki (7).

4.2 Odnosi v družini

Odnose v družini smo označili za aktivne ali pasivne. Takšen opis družin korelira z opisom osnovne in delovne skupine, ki jih je opisal W.R. Bion. Po njegovem razumevanju deluje družinska skupina v funkciji delovne skupine, kadar se v družini soočajo izkustva, družinski člani si zaupajo, odnosi so transparentni. Delovna skupina pomeni vpletenost, izpostavljenost, akcijo, poseganje. Biti v delovni skupini pomeni biti živ, dejaven, odziven. (8) Podobne odnose in način reševanja težav so študentje opisovali v družinah, v katerih so prevladovali aktivni odnosi.

V družinskih poročilih, v katerih so vladali pasivni odnosi, so študentje opisovali nemoč, obup, vdanost v usodo, nezmožnost kakršne koli spremembe.

4.3 Dominantnost

Koncept dominantnosti je izrecno naveden v navodilih za pripravo družinskih poročil. Kljub temu v dveh poročilih ni opisana dominantna oseba. Kadar študentje opisujejo dominantnost, ločijo med dominantnostjo ene osebe, kodominantnostjo, ko sta dominantni dve osebi (npr. zakonca), in stanjem, ko v družini ni izrazite dominantne osebe.

Vendar z izrazom dominantna oseba lahko opišemo več različnih pojmov. Razlikovati je potrebno med izrazoma avtoritativen in avtoritaren. Avtoritativni starši kombinirajo toplino in čustva s preišljeno postavljenimi trdnimi mejami; so prožni in odzivni; izražajo spoštovanje do otroka in njegove sposobnosti. Po drugi strani se avtoritarni starši obnašajo kot samovoljni diktatorji, ki se togo držijo pravil in ne spoštujejo drugih ljudi okrog sebe. (4) Dominantna oseba v družini se lahko obnaša na avtoritativen ali na avtoritaren način. Med tema dvema načinoma obnašanja pa je bistvena razlika.

5 Zaključek

Pilotska kvalitativna analiza študentskih poročil je pokazala, da študentje opisujejo teme, ki se pojavljajo v strokovni literaturi, ki se ukvarja s problematiko družin. Študentje ugotovijo osrednje težave in teme, s katerimi se spopada določena družina in jih opišejo po svojih najboljših močeh. V pomoč pri opisovanju družin so jim navodila za pripravo družinskega poročila in predavanje o družini, ki ga slišijo med vajami na katedri. Vendar je opisovanje družin in raziskovanje družinske dinamike zapleteno in je treba študente na to nalogo dobro pripraviti. Lep primer za to je določanje dominantne osebe v družini. Ko je v navodilih le navedeno, naj študentje določijo dominantno osebo, dobljeni podatek ne pove veliko, če študentje ne opišejo, kako in v čem so opazili dominantnost. Nekaj študentov ni določilo dominantne osebe, nekateri so jo le imenovali, le malo študentov pa je oznako dominantne osebe podkrepilo z njenimi lastnostmi in oblikami dominantnosti.

Zahvala

Zahvaljujem se svojemu mentorju prof. dr. Igorju Švabu, dr. med., za koristne nasvete pri iskanju literature in pisanju članka.

Literatura

1. Allen J, Gay B, Crebolder H, Heyrman J, Švab I, Ram P. The European definitions of the key features of the discipline of general practice: the role of the GP and core competencies. *Br J Gen Pract* 2002; 52(479): 526-7.
2. Švab I, Rotar Pavlič D, urednika. *Družinska medicina*. Ljubljana: Združenje zdravnikov družinske medicine, Slovenskega zdravniškega društva, 2002.
3. Taylor RB. *Family medicine: principles and practice* (5th ed.). New York, Springer, 1998.
4. Schor EL, American Academy of Pediatrics Task Force on the Family. *Family pediatrics: report of the Task Force on the Family*. *Pediatrics*. 2003;111(6 Pt 2):1541-71. Pridobljeno 19.1.2005 s spletne strani: <http://www.pediatrics.org/cgi/content/full/111/6/S1/1541>.
5. Strauss A, Corbin J. *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 1998.
6. Ule M, Kuhar M. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2003.
7. Giddens A. *Sociology: introductory readings*. Cambridge: Polity press, 1997.
8. Čačinovič-Vogrinič G. *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.